

AMERIKADA POSTMODERNIZMNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

N. G'. G'aniyeva,

Magistrant, Buxoro Davlat Universiteti

Annotatsiya

Ushbu maqola Amerikagi modernizm harakatidan keyingi postmodernizm davri tahlil qilingan. Bundan tashqari postmodernizmning vujudga kelish, rivojlanish davrlari, xususiyatlari, bu harakat davrida yozilgan asarlarning ahamiyati bayonotini o'z ichiga oladi

Kalit so'zlar: Modernizm, postmodernizm, desentratsiya, dekonstruksiya, simulyakr, ramziylik, artefakt, universalizm, interaktivlik, intertekstyallik.

Аннотация:

В данной статье анализируется период постмодернизма после модернистского движения в Америке. Кроме того, он включает в себя заявление о возникновении, периодах развития, характеристиках постмодернизма и важности произведений, написанных во время этого движения.

Ключевые слова: Модернизм, постмодернизм, децентрация, деконструкция, симулякр, символизм, артефакт, универсализм, интерактивность, интертекстуальность

Annotation:

This article analyzes the period of postmodernism after the modernism movement in America. In addition, it includes a statement of the emergence, development periods, characteristics of postmodernism, and the importance of the works written during this movement.

Keywords: Modernism, postmodernism, decentration, deconstruction, simulacrum, symbolism, artifact, universalism, interactivity, intertextuality

1980-1990 yillarida butunjahon adabiyotshunosligi postmodernizm ta'sirini his etgan, umuman olganda bu holat hali hanuzgacha davom etib kelmoqda. Postmodernizm davri XX asrning oxiriga kelib yakunlangan modernizm davrining keying bosqichi. Boshqacha qilib aytganda, san'atni va adabiyotni rivojlanishi uchun boshqa yo'llarini izlab topish xoxish istagi, postmodernizm oqimini shakillantirishiga turtki bo'lib xizmat qildi. Bu oqimning asl maqsadi, asrlar davomida ustuvor yo'nalish va uslublardan holis holda, qat'iy qonun- qoidasiz, erkin holda fikr bildirib, qalam yuritish imkoniyatini keltirib chiqaradi. Postmodernist vakillari dunyoni tartibsiz kaos, absurd shaklida qabul qiladi, buning natijasi shakl va mazmundagi tajribalar, so'z yasalishining yangi uslublari, tanish mavzularining aks ettish jarayonida ironiya ya'ni kinoya qilish uslubini, matn ichida o'zga matn ko'rinishi, yoki matnning mavzulari boshqa bir matnga ishora qilish uslublarini qo'llash kabi xususiyatlarning kelib chiqishidir. XX asr Modernizm harakatidan so'ng, Amerika shariyatida yangi davr ya'ni Postmodernizm radikal, inqilobiy harakat davri kirib keldi. U dekonstruksiya[1] va desentratsiyaga asoslangan. Dekonstruksiya - bu eskisini butunlay rad etish, eskisini hisobiga yangisini yaratish, desentratsiya - har qanday hodisaning mustahkam ma'nolarini tarqatishdir. Har qanday tizimning markazi fantastika bo'lib,

hokimiyat hokimiyati yo'q qilinadi, markaz turli omillarga bog'liq. Postmoderncha talqinsheri dunyoqarash yuksalishiga olib keladimi yoki aksincha?U. Hamdam: Postmodernizm modernizmdan keyin kelgan bo'lib («post» –keyin), o'ta murakkab va serqirra adabiy oqimdir. Adabiy oqim deyilsada, postmodernizm xuddi modernizm kabi inson dunyoqarashiga ta'sir qilgan, keng tarmoqli va g'oyat ziddiyatli hodisadir.[2] U haqidagi qarashlar ham tugallanmagan.Chunki hodisaning o'zi davom etmoqda. Qayerdagi kaos bor ekan, u yerdapostmodernizm ham bor deb qaraladi. Xaos esa hozirda dunyoning hamma joyida bor. Postmodernizmni maydonga chiqargan ko'pdan ko'p omillarning bir nechtasiga e'tibor beramiz:

1. Dunyo madaniyatlarining qorishuvi. Bunga elektron axborot vositalarida ro'y bergan tezkorlik, masalan, televideniye va internetni asosiy sabablardan biri sifatida ko'rsatish mumkin. Natijada turfa xil madaniyatlar ilgari hech qachon ko'rilmagan, kuzatilmagan darajada bir-biriga ta'sir qildi, bir-biriga qorishdi. Turmushdagi bu hol (eklektiklik) san'at va adabiyotga ham ko'chib o'tdi. Turli san'atlar o'zaro bir-biriga «aralashdi».

2. Ommaviy didsizlashuv. Bunga sabab qilib olimlar badiiy asar qimmatini uning qancha ko'p foyda keltirganligi bilan o'lchanishini ko'rsatishadi. Natijada badiiy asarga san'at asari deb emas, balki tovar o'laroq qaraldi va shunday «ishlab chiqara» boshlandi.[3]Uslublar, janrlar qorishdi, mutatsiyaga uchradi. Chinakam san'at asari bilan ommaviy asar o'rtasidagi chegara buzildi. San'at asari dizaynlashdi, ya'ni faqat uning tashqi bezagiga e'tibor kuchaydi. Uni sotiladigan tovarga aylantirildi. Bularning hammasi bir bo'lib ommaviy didsizlashuvga yo'lochdi.

3. Dunyo holining doimiy o'zgarib turishini falsafiy, badiiy-estetik idrok qilish natijasida umidsizlik, ertangi kunga ishonchning yo'qolishi va h.k...Bu kabi omillar postmodernizmni paydo qildi. Bundan tashqari, realistic san'at olamni tushunish va tushuntirishga uringan metarivoyatlar yaratgan bo'lsa, postmodernizm ularni beko r sanaydi, o'rniga butun olam haqida emas, balki uning parchalari haqida tasavvur beradigan kichik hikoyalar yaratadi. Chunki faqat parchalargagina ishonish mumkin deb biladi. Mutaxassislarning fikricha, ayni shu xususiyatlar postmodernizmni modernizmdan ajratib turuvchi asosiy farqdir. Chunki modernizm ham xuddi realizm kabi dunyoni yaxlit ko'radi, voqelikni badiiy idrok etish mumkin emas deb bilsa-da, uning yaxlit, butun modelini yaratishga urinadi. Postmodernizm esa voqelikni parcha-parcha hoida ko'radi va ifodalaydi. Postmodernizm uchun ijodning, asarning o'zi jarayon, maqsaddir. Uningcha, badiiy asar tashqaridagi olamni tushuntirib berishga qodir emas, shuning uchun ijod jarayonining o'zi qadriyat. Zero, dunyoni anglab bo'lmaydi, uning o'zi ma'ni (logos)dan xoli deb biladi. Postmodernizm an'anaviy madaniyat negizidagi logosentrizmni inkor qiladi. Bas, shunday ekan, dunyo haqida u yoki bu ma'noga suyangan konsepsiyani ilgari surayotgan muallifning o'zi ham qadrini yo'qotadi. Chunki, postmodernizmga ko'ra, muallifni qadrli qilayotgan logos (ma'ni) o'z ahamiyatini yo'qotgandir. Modomiki, dunyoni ma'no yordamida tushuntirib bo'lmas ekan, uni tushuntirmoqchi bo'lgan muallifning ham o'rni bo'lmaydi. «Muallif o'limi» konsepsiyasi shunday vujudga kelgan. Dunyoni uzuq-yuluq rivoyatlargina tushuntirishi mumkin deydi postmodernizm. Darhaqiqat, XVIII asrdan e'tiboran insonning dunyoni o'zgartiruvchilik rolining sekin-asta pasayishib kelishi va, nihoyat, yo'qolishi adabiyotdagi subyekt rolining tushib ketishiga olib keldi. Bu esa «muallif o'limi»ni paydo qildi. Natijada adabiyotga yakka shaxsning maqsadli yo'naltirilgan yaratuvchilik faoliyati deb emas, balki negizida kollektiv ijod mahsuli bo'lgan «intertekstual o'yin» deb qarala boshlandi. Avvaliga (XX asr avvalida) Nitshe: «Xudo o'ldi», deb jar solgan edi, XX ikkinchi yarmida esa

«muallif o'limi» e'lon qilindi. Inson ham matndan, koddan iborat, uning butun umri davomida aytgan har bir fikri, so'zi, xatti-harakati – kod. Hammasini u ajdodlardan meros qilib olgan. Uning o'ziga tegishli hech narsasi yo'q. Insoniyat madaniyati ham butun boshli bir intermatn. Inson tomonidan yozilayotgan har qanday asar ham ana shu intermatndan olinadi (intertekstuallik) va bu matn ijodkorning kodlangan subyekt, xolos. Demak, muallif ham yo'q, u o'lgan deyishdi.[4]

Nazarimda, postmodern dunyoqarash va ifoda yo'sinini o'z dunyoqarashi va uslubiga payvand qilgan, lekin bu dunyoqarashda o'zligini yo'qotib qo'ymagan ijodkorgina mazkur yo'nalishning mahv etuvchi bo'ronlaridan omon chiqqa oladi.

Faqat shunday ijodkorning she'riy dunyoqarashida, aytaylik, badiiy tafakkur tadrijida siljish bo'lishi mumkin. Postmodernizmning bir qancha o'ziga xos tushunchalari borki, ularning mag'zini chaqib olish ushbu murakkab adabiy oqim mohiyatini bir qadar tiniqroq anglashga yordam beradi.

1. Muallif o'limi. Faqat matn bor, muallif esa asarda «o'lgan», chunki u yozgan matn uning o'ziniki emas, umummatndan olingan nusxalar, kodlardir degan qarashni bildiradi. Fransuz adabiyotshunosi R. Bart muallif istilohi o'rnigaskriptorni kiritadi. Skriptor hisobsiz lug'at boyligidan matn yasaydi. Asarni esa muallif emas, o'quvchi yaratadi. «Qanday qilib?» degan savolga asarga o'z mazmunini yuklab javob beradi. Shuning uchun ham postmodernizm o'quvchi darajasini muhim hisoblaydi. O'quvchi qancha o'qimishli bo'lsa, asarga yashirilgan «madaniy kod»larni shuncha ko'p topadi deydi.

2. Intertekstuallik (lot. inter – aro, textum – to'qima, mato, matn) – har qanday matn o'zidan oldingi matndan olingan matn ma'nosini bildiradi. Ya'ni har qanday matn qo'shtirnoqsiz iqtibos. Chunki har qanday matn o'zigacha yaratilgan matndan kelib chiqadi, unda boshqa matnlarning izlari bor degan qarashni ilgari suradi.

3. Simulyakr – asl san'at o'rniga kelgan soxta estetik asarlar. Simulyakrlar (simulo lotincha so'z bo'lib, yo'q narsani bor o'laroq ko'rsatish ma'nosida keladi) nusxalardir. Yo'q reallikni bor qilib ifodalash, mabodo reallik bo'lsa ham, u nomigagina «ishtirok etadi». Ular baland va past didlar o'rtasidagi chegaralarni yuvib tashlashga xizmat qiladi.

4. Dekonstruksiya – mavjud butunlikni buzish va parchalardan yangini yaratish.

5. Ramziylik – dunyodagi hamma narsaning majoziy ma'nosi bor deb qarash.

6. Artefakt – kutilmagan joyda, xuddi tasodif kabi yaratilib qoladigan badiiy asar.

7. Interaktivlik – ijodkor va o'quvchi sherikligi asosida badiiy asarning yuzuga kelishi.

8. Universalizm – hamma narsaning qorishib, ommaviylashib ketishi.

9. Gedonistik vosita, ya'ni san'at asariga o'quvchiga lazzat beruvchi matoh deb qaralishi.

Mushohada qilinsa, postmodern yo'nalishi go'yo bugungi ilg'or o'lkalar kayfiyatini o'zida ko'proq aks ettirayotgandek. Lekin ilg'or jamiyatlarda boshqa qarashlar ham aytilmoqda: postmodern davri o'z o'rnini metamodernizm, metarealizm, astro kabi yangi davrlarga bo'shatib bermoqda deyilmoqda.

Shunday qilib, postmodernizm estetikasida reallik simulakralar (postmodern falsafadagi asosiy atama bo'lib, aslida mavjud bo'lmagan narsaning tasviri, nusxasi) oqimi ostida yo'qoladi.[5] Dunyo bir vaqtning o'zida mavjud bo'lgan va bir-biriga o'xshash matnlar, madaniy tillar, afsonalar kaosiga aylanadi. Inson o'zi yoki boshqa odamlar tomonidan yaratilgan simulakralar dunyosida yashaydi. Shu munosabat bilan, yaratilgan matn ilgari yozilgan matnlardan olingan iqtiboslar to'qimasiga, o'ziga xos palimpsestga aylanganda intertekstuallik tushunchasini ham aytib o'tish kerak. Natijada cheksiz

assotsiatsiyalar paydo bo'ladi va ma'no cheksizgacha kengayadi. Postmodernizmning ba'zi asarlari rizomatik tuzilish bilan ajralib turadi, bu erda qarama -qarshilik, boshlanish va oxiri yo'q. Postmodernizmning asosiy tushunchalari, shuningdek, remeyk va hikoyani o'z ichiga oladi. Remeyk - bu allaqachon yozilgan asarning yangi versiyasi (A.M. Volkovning "Zumrad shahar sehrgari" hikoyasining remeyki L.F. Bauma "Ozning ajoyib sehrgari"). Hikoya - bu tarix haqidagi g'oyalar tizimi. Tarix voqealarning xronologik tartibda o'zgarishi emas, balki odamlar ongi tomonidan yaratilgan afsonadir. [6]

Xulosa

Ilmiy manbalarda, adabiy nashrlarda ,jahon adbiyotlarida postmodernizm turli olimlar ,adabiyotshunoslar tomonidan tahlil qilingan.Shunday xulosa qilishimiz mumkinki, postmodernizmda muallifning vazifasi o'zgaradi: yaratish, yangi narsa yaratish emas, balki eskisini qayta ishlash. Adabiyotdagi modernizm va postmodernizmning asosiy farqi shundaki, modernist mualliflar ataylab an'anaviy yozish uslublaridan voz kechishgan va o'z asarlarida ichki menlik va onga e'tibor berishgan, postmodernistik yozuvchilar esa o'z asarlarida ataylab oldingi uslublar aralashmasini ishlatishgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.<https://www.theedadvocate.org>
2. Ulug'bek Hamdam .Modernizm va postmodernizm.Akadem nashr.2020
- 3.Normatov U.,Hamdam.Dunyoni yangicha ko'rish ehtiyoji.Suhbat//Jahon adabiyoti.2002
- 4.Ulug'bek Hamdam .Modernizm va postmodernizm
- 5.DANIEL W. SMITH. The concept of the simulacrum: Deleuze and the overturning of Platonism. Continental Philosophy Review. (2006)DOI: 10.1007/s11007-006-3305-8 c© Springer 2006
- 6.<https://en.m Wikipedia.org>